

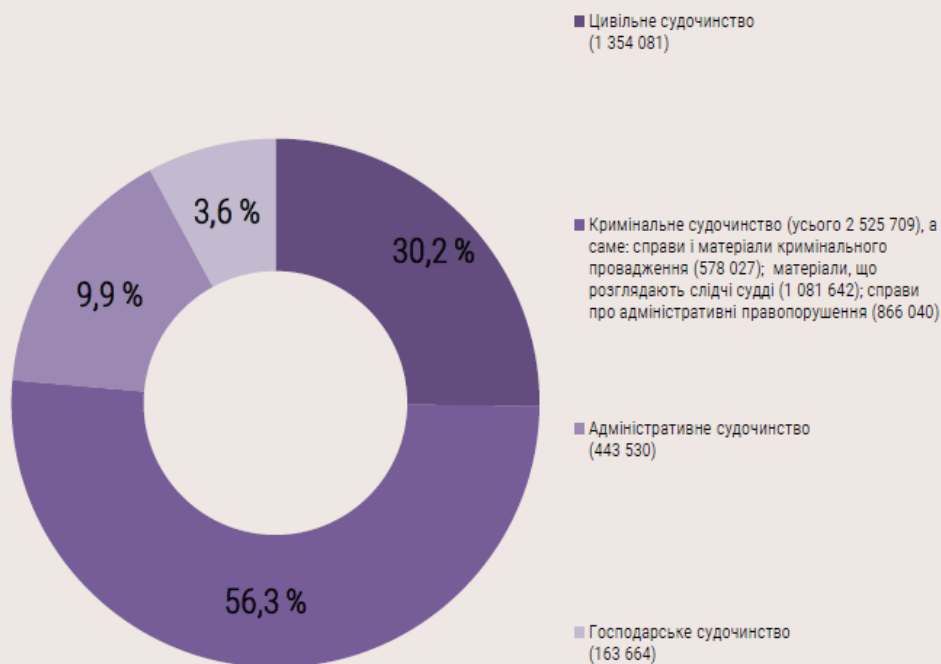
Верховний
Суд

Застосування судом ефективного способу захисту порушеного права. Актуальна практика Верховного Суду

Суддя Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду,
К.ю.н.
Андрій Грушицький

Перебувало на розгляді судів України (крім Верховного Суду) справ і матеріалів у 2019–2020 роках

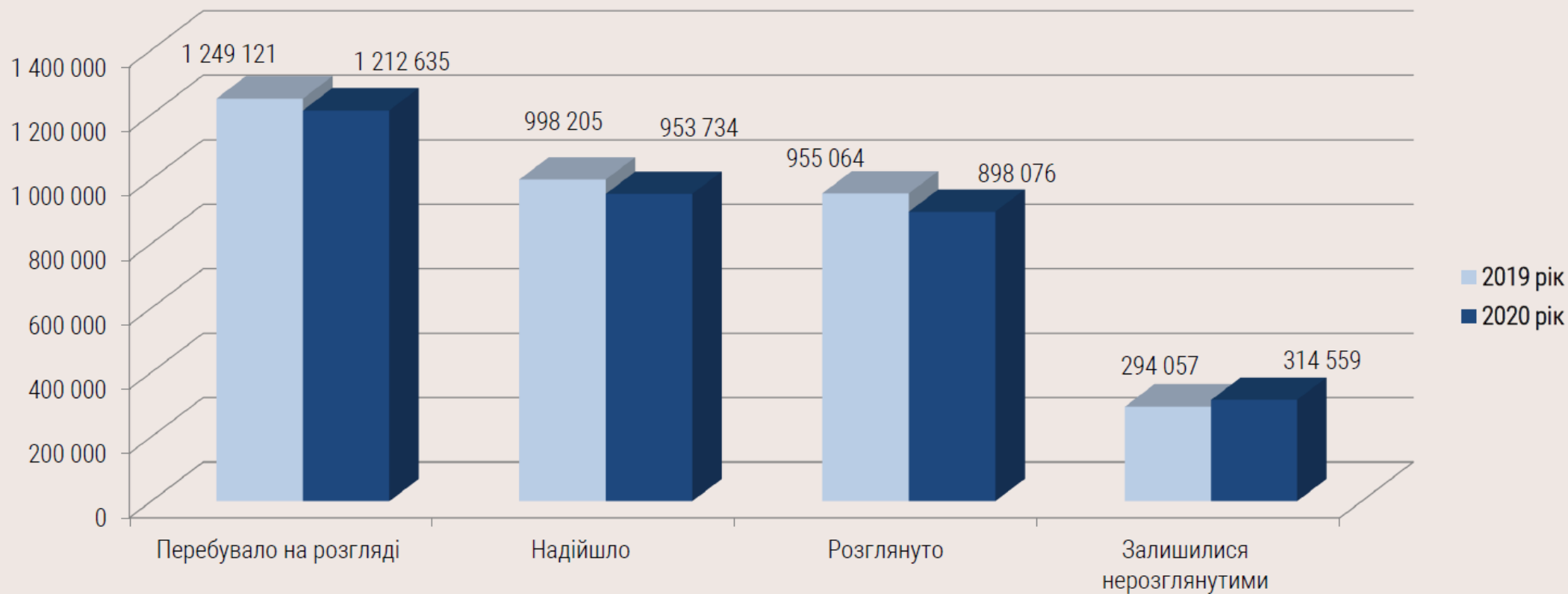
Перебувало у 2019 році (4 486 984)

Перебувало у 2020 році (4 272 934)

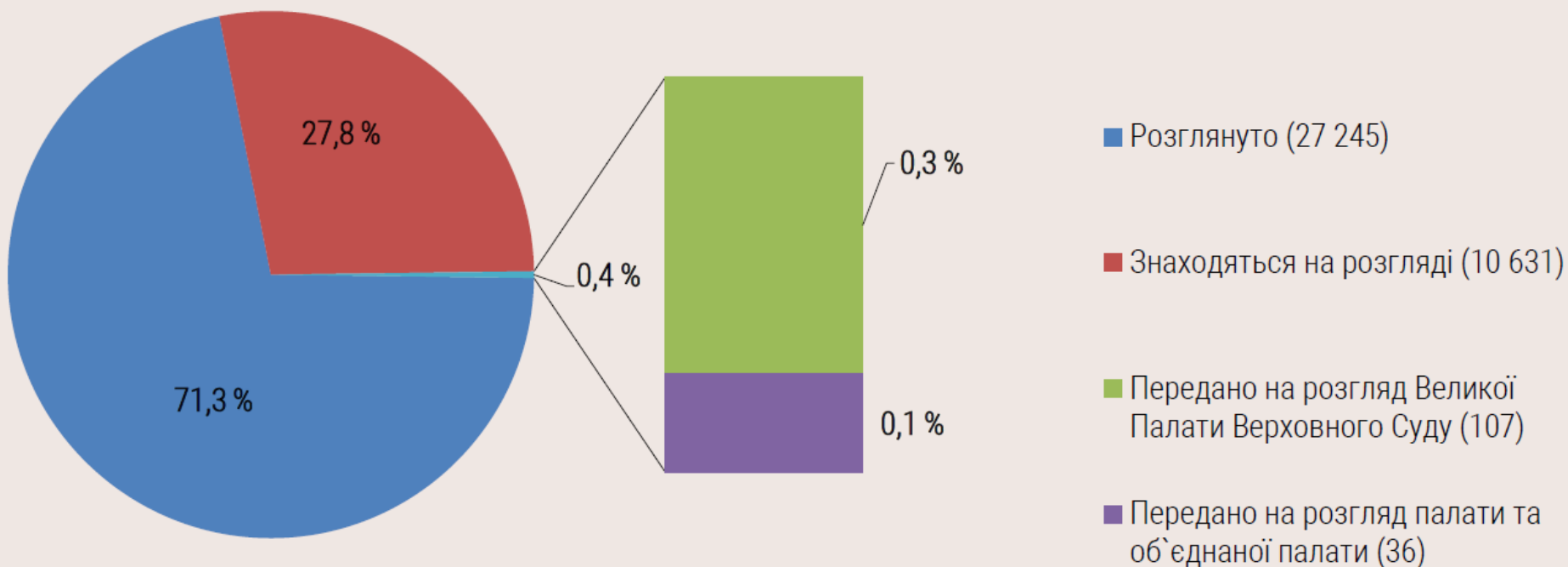

Розгляд справ цивільного судочинства місцевими загальними судами у 2019–2020 роках

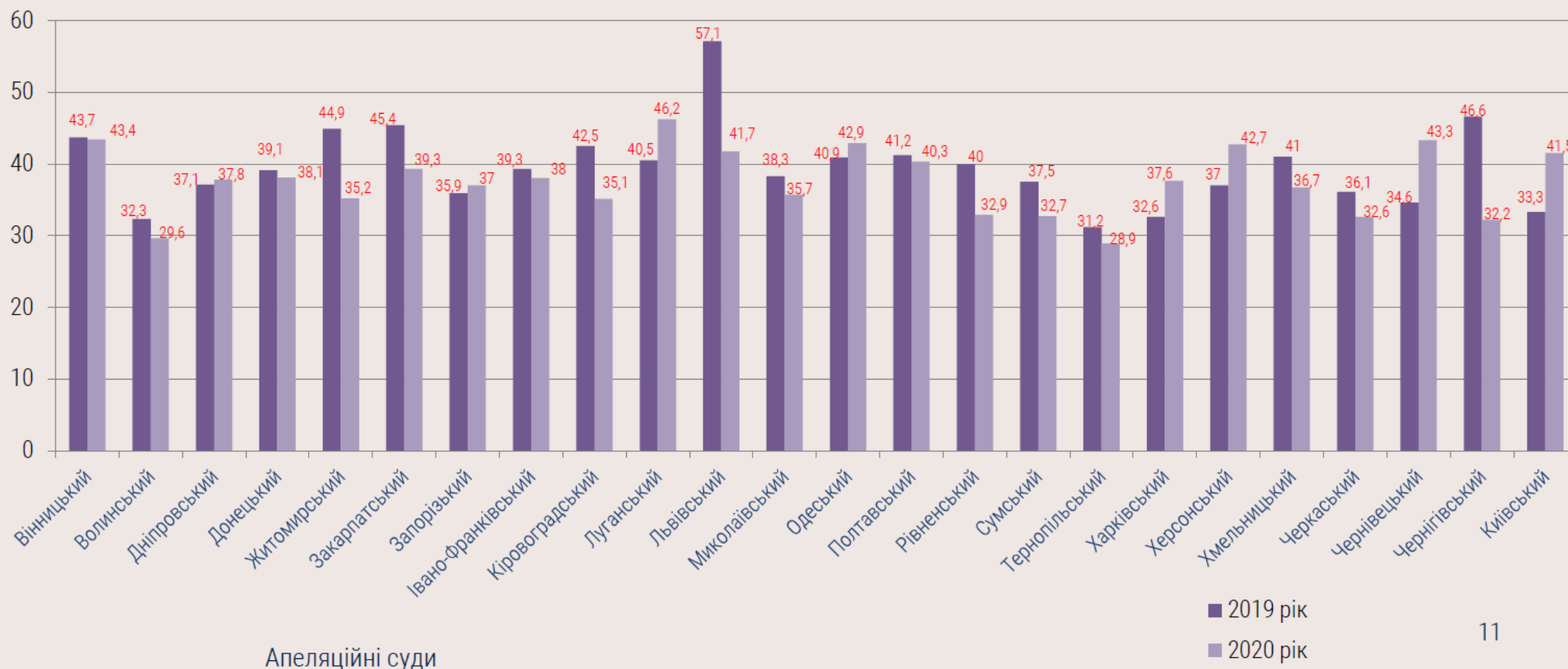

Місцеві загальні суди

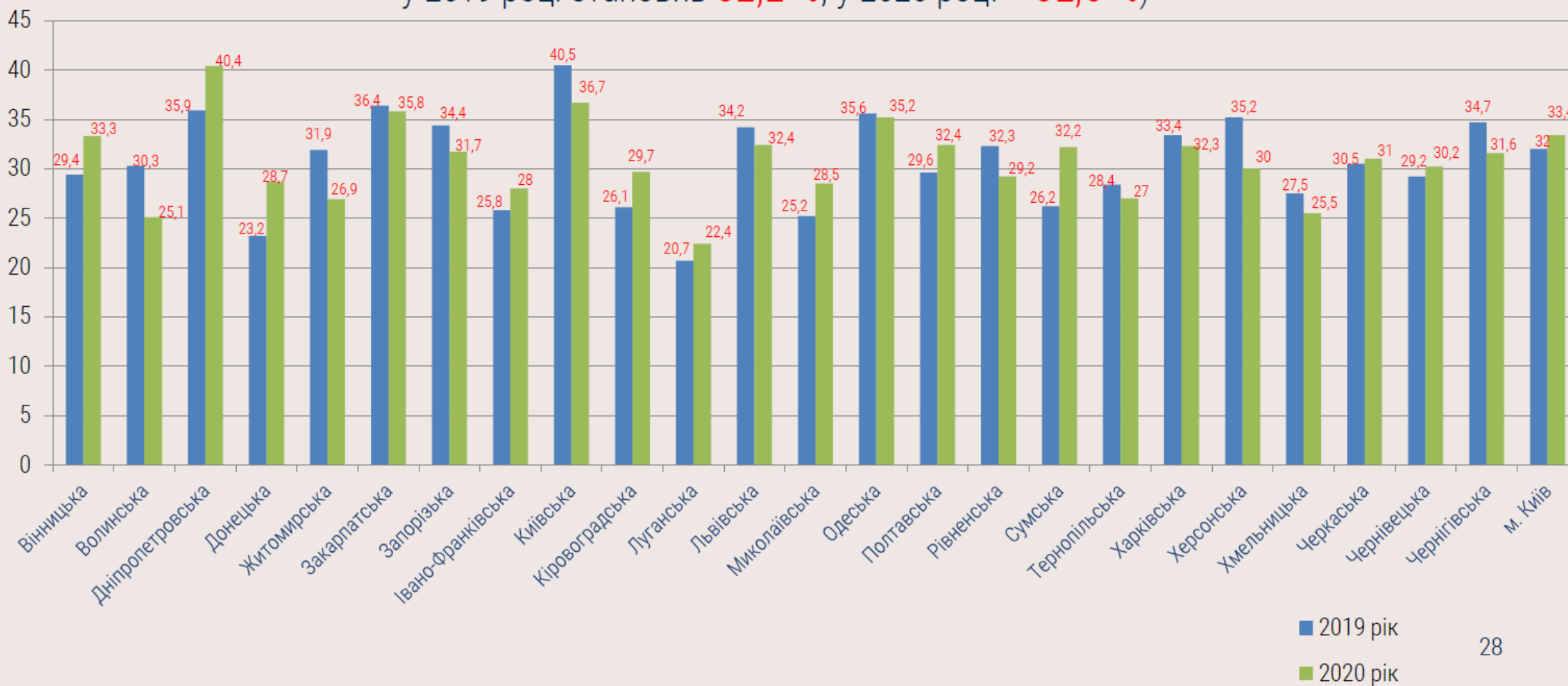
Упродовж 2020 року на розгляді
КЦС перебувало 38 226 процесуальних звернень і справ
цивільного судочинства

Скасовано апеляційними судами судових рішень місцевих судів у 2019–2020 роках
(середній показник скасованих судових рішень у 2019 році становив **39,5 %**, у 2020 році – **38,7 %**)

Скасовано КЦС судових рішень за результатами касаційного перегляду у 2019–2020 роках
 (середній показник скасованих судових рішень
 у 2019 році становив **32,2 %**, у 2020 році – **32,5 %**)

Новела «Ефективний спосіб
судового захисту»:
нормативне регулювання,
імплементация міжнародних
стандартів та практики ЄСПЛ

Стаття 16 ЦК. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

1) визнання права;

2) визнання правочину недійсним;

3) припинення дії, яка порушує право;

4) відновлення становища, яке існувало до порушення;

5) примусове виконання обов'язку в натурі;

6) зміна правовідношення;

7) припинення правовідношення;

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

{Абзац дванадцятий частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2147-VIII від 03.10.2017}

Попередня редакція:

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Стаття 5 ЦПК. Способи захисту, які застосовуються судом

1. Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.

2. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Способи захисту у банківських правовідносинах

Стаття 5 ЦПК. Способи захисту, які застосовуються судом

3. Єдиним способом захисту прав осіб, які є (були) учасниками банку і права та інтереси яких були порушені внаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Кабінету Міністрів України, є відшкодування завданої шкоди у грошовій формі.

4. Визнання **ПРОТИПРАВНИМ** (незаконним) індивідуального акта/рішення, зазначеного в частині третій цієї статті, не може бути підставою для застосування способів захисту у вигляді визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльністю, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку.

{Статтю 5 доповнено частинами третьою, четвертою згідно із Законом № 590-ІХ від 13.05.2020}

Попередня редакція:

Стаття 4 ЦПК. Способи захисту, які застосовуються судом

Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України.

Нові способи захисту, передбачені законом

Стаття 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року
№ 2229-VIII

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ має суттєву предметну специфіку: процесуальні питання прямо чи опосередковано є основним мотивом чи підставою звернення до ЄКПЛ

Аналітичний звіт за результатами
МОНІТОРИНГУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

<https://www.osce.org/files/f/documents/b/7/390506.pdf>

Прецедентний характер рішень ЄСПЛ потребує ретельного аналізу національного законодавства щодо його узгодженості з правовою позицією Суду в процесуальних питаннях.

Конвенція не гарантує захисту теоретичних та ілюзорних прав, а гарантує захист прав конкретних та ефективних
(рішення «Артіко проти Італії» (Artico c. Italie), заява № 6694/74, від 13 травня 1980)

Понятійний апарат новели матеріального та процесуального права

Захист права — це використання передбачених законом способів (можливостей, інструментів) для поновлення свого порушеного, визнання невизнаного, чи присудження оспорюваного права.

«Право на захист особа здійснює на свій розсуд» (стаття 20 ЦК).

Ефективність (англ. efficiency; performance; нім. Effektivität f, Wirkungsgrad m, Wirksamkeit f) - відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання.

Це властивість певного процесу, яка зумовлена його якістю та кількістю засобів, що беруть участь у процесі, а також конкретною ситуацією; Ефективність уможливорює виконання певної задачі; характеризується певним співвідношенням між отримуваним сумарним ефектом та сумарними витратами на створення і використання засобів, що беруть участь у процесі, його організацію та здійснення.

Стаття 13. Право на ефективний засіб юридичного захисту

Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

effective remedy (англ.) – ефективний засіб

wirksame Beschwerde zu erheben (нім.) - подати ефективну скаргу

Переваги і ризики новели визначення судом ефективного способу захисту

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам.

постанови ВП ВС

05.06.18, справа № 338/180/17 (провадження № 14-144цс18);

30.01.19, справа № 569/17272/15-ц (провадження № 14-338цс18);

11.09.19, справа № 487/10132/14-ц (провадження № 14-364цс19);

19.02.20, справа № 210/4458/15-ц (провадження № 14-354цс19);

04.04.20, справа № 610/1030/18 (провадження № 14-436цс19);

16.06.20, справа № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19);

15.09.20, справа № 469/1044/17 (провадження № 14-317цс19) та ін.

Основний принцип:

один спір має вирішуватися судами лише один раз,
по одному спору має прийматися лише одне судове
рішення

Умови для ефективного захисту права:

- належний рівень правничої допомоги
- чітке формулювання позовних вимог, задоволення яких призведе до реального поновлення порушеного права чи інтересу
- можливість виконання ухваленого рішення

Підстави та умови визначення
судом ефективного способу
судового захисту приватного
права та інтересу:
визначення алгоритму
застосування новели

Один із перших випадків застосування алгоритму ефективного способу захисту в судовій практиці

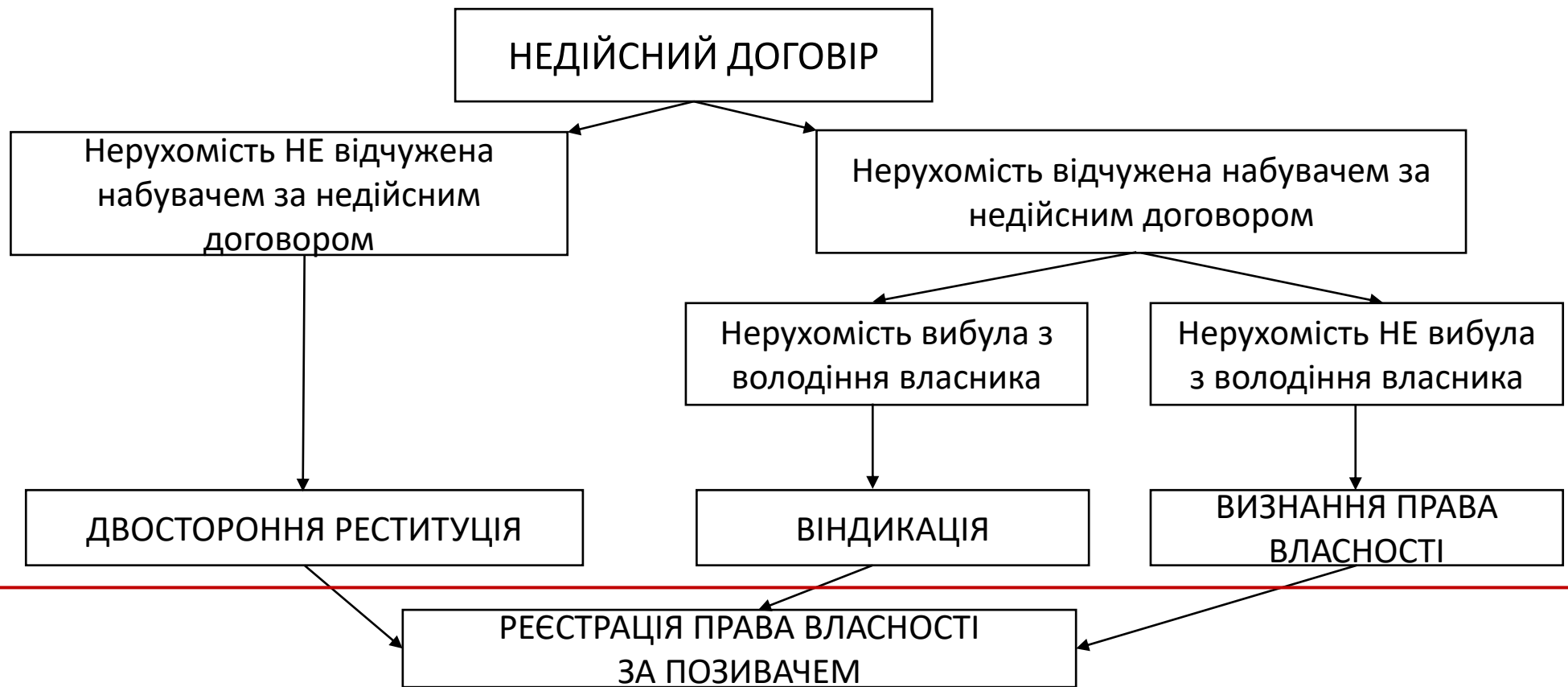
За положеннями статей 330, 387, 388 ЦК України власник майна може витребувати належне йому майно від будь якої особи, яка є останнім набувачем майна та яка набула майно з незаконних підстав, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене попередніми набувачами, та **без визнання попередніх угод** щодо спірного майна недійсними.

При цьому норма частини першої статті 216 ЦК України не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було в наступному набувачем відчужене третій особі, оскільки надає право повернення майна лише стороні правочину, який визнано недійсним.

Захист порушених прав особи, що вважає себе власником майна, яке було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення віндикаційного позову до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених статтями 387 та 388 ЦК України.

Постанова ВСУ, 17.12.14, справа № 6-140цс14

НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ДОГОВОРУ ПРО ВІДЧУЖЕННЯ НЕРУХОМОСТІ

Нікчемний правочин

Якщо правочин є нікчемним, то *позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача* (пункт 72 постанови).

За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину (пункт 73 постанови).

Постанова ВП ВС, 10.04.19, справа № 463/5896/14-ц (провадження № 14-90цс19)

Нікчемність кредитного договору в частині комісії

У постанові Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 09 грудня 2019 року зроблено висновок, що: «надання грошових коштів за укладеним кредитним договором відповідно до частини першої статті 1054 ЦК України є обов'язком банку, виконання такого обов'язку не може обумовлюватися будь-якою зустрічною оплатою з боку позичальника. Оскільки надання кредиту – це обов'язок банку за кредитним договором, то така дія як надання фінансового інструменту чи моніторинг заборгованості по кредиту не є самостійною послугою, що замовляється та підлягає оплаті позичальником на користь банку. Надання фінансового інструменту є фактично наданням кредиту позичальнику, така операція, як і моніторинг заборгованості по кредиту, відповідає економічним потребам лише самого банку та здійснюється при виконанні прав та обов'язків за кредитним договором, а тому такі дії банку не є послугами, що об'єктивно надаються клієнту-позичальнику.

Умова договору про надання споживчого кредиту, укладеного після 16 жовтня 2011 року, яка передбачає здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні Закону України «Про захист прав споживачів» (будь-які збори, відсотки, комісії, платежі), **є нікчемною** на підставі частини четвертої статті 11 Закону України «Про захист прав споживачів»

Постанова ОП КЦС ВС, 09.12.19, справа № 524/5152/15-ц (провадження № 61-8862сво18)

Визнання недійсним договору, який припинив свою дію або був розірваний

Оскільки предметом спору у справі є недійсність договору і такий договір визнається недійсним з моменту вчинення, укладення сторонами додаткової угоди про припинення такого договору та повернення майна не може розцінюватися як підстава для припинення провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору. **Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторони права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним.** Так само не перешкоджає поданню відповідного позову закінчення строку (терміну) дії оспорюваного правочину до моменту подання позову (пункти 55, 82 постанови).

Постанова ВП ВС, 27.11.18, справа № 905/1227/17 (провадження № 12-112гс18)

Визнання договору укладеним

Не можна вважати неукладеним договір після його повного чи часткового виконання сторонами. Якщо дії сторін підтверджують те, що договір фактично був укладений, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності цього договору вимогам закону та залежно від встановлених обставин вирішити питання щодо наслідків його часткового чи повного виконання. У такому разі **визнання вказаного договору укладеним не буде належним способом захисту** (пункт 76 постанови).

Постанова ВП ВС, 05.06.18, справа № 338/180/17 (провадження № 14-144цс18)

Скасування державної реєстрації

Оскільки спірний договір оренди землі, укладений між ГУ Держземагентства у Хмельницькій області та фізичною особою відповідачем без дотримання конкурентних засад, спрямований на незаконне заволодіння земельною ділянкою державної власності, то він відповідно до частин першої, другої статті 228 ЦК є нікчемним (пункт 85 постанови).

ВП ВС дійшла висновку про наявність підстав для відмови у задоволенні вимоги про визнання спірного договору оренди недійсним, водночас підтримала висновок суду першої інстанції **про задоволення вимоги про скасування державної реєстрації права оренди фізичної особи-відповідача, з огляду на нікчемність спірного договору оренду** (пункти 87,94 постанови).

Постанова ВП ВС, 29.09.20, справа № 688/2908/16-ц (провадження № 14-28цс20)

Скасування державної реєстрації

Рішення суду про визнання недійсним договору не є підставою для внесення запису про скасування прав на нерухоме майно без скасування відповідного рішення про державну реєстрацію прав. У разі визнання недійсним договору, що став підставою для прийняття рішення про державну реєстрацію прав, слід одночасно заявляти **вимогу про скасування рішення про державну реєстрацію прав**. Такі вимоги є відповідним і законним способом судового захисту в даному випадку, оскільки за чинним ЦК право власності виникає з моменту його реєстрації (пункт 97 постанови).

Постанова ВП ВС, 11.09.18, справа № 909/968/16 (провадження № 12-97гс18)

Стаття 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»

Ухвалення судом рішення про скасування **рішення** державного реєстратора про державну реєстрацію прав, визнання **недійсними чи скасування документів**, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав, а також **скасування державної реєстрації прав** допускається виключно з одночасним визнанням, зміною чи припиненням цим рішенням речових прав, обтяжень речових прав, зареєстрованих відповідно до законодавства (за наявності таких прав).

Переведення прав та обов'язків покупця

Для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, у разі продажу речі, переданої у найм (оренду), належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця відповідної речі (пункт 51 постанови). Вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі сама по собі не може вважатися ефективним способом захисту порушеного переважного права наймача (орендаря) на придбання такої речі. Адже в результаті задоволення такої вимоги право особи захищене не буде, що змусить наймача (орендаря) звертатися до власника з пропозицією відчуження речі на тих самих умовах, що були передбачені договором купівлі-продажу, який визнаний недійсним, а в разі незгоди власника – до суду із новим позовом (пункт 53 постанови).

Постанова ВП ВС, 23.06.20, справа № 909/337/19 (провадження № 12-35гс20)

Непідписаний договір вважається неукладеним

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію (пункт 7.11 постанови).

Якщо сторони згоди щодо істотних умов договору оренди землі не досягли, такий договір є неукладеним, тобто таким, що не відбувся, а наведені в ньому умови не є такими, що регулюють спірні відносини (пункт 7.17 постанови).

Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено (пункт 7.18 постанови).

Постанова ВП ВС, 16.06.20, справа № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19)

Окрема думка: Станом на день ухвалення постанови Великої Палати від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц судами України постановлено більше 30 тисяч судових рішень у справах за позовами про недійсність договорів оренди земельних ділянок та близько 450 рішень у яких ставилися вимоги про визнання таких договорів неукладеними.

Поновлення договору оренди

Якщо орендодавець відмовляється чи ухиляється від укладення додаткової угоди до договору оренди землі, обов'язковість укладення якої передбачена частиною восьмою статті 33 Закону «Про оренду землі», то належним способом захисту порушеного права є *визнання укладеною додаткової угоди із викладенням її змісту* (пункт 67 постанови).

Постанова ВП ВС, 26.05.20, справа № 908/299/18 (провадження № 12-136гс19)

Визнання права застави

Банк як сторона правочину стверджував про нікчемність договору про розірвання договору застави майнових прав. Наслідком такої нікчемності є чинність договору застави майнових прав. Отже, спір фактично стосується наявності чи відсутності права застави ПАТ «Імексбанк». Тому належним способом захисту інтересів позивача є **визнання права застави** (пункт 85 постанови).

Постанова ВП ВС, 04.06.19, справа № 916/3156/17 (провадження № 12-304гс18)

Визнання права власності на предмет іпотеки

Передання іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки відповідно до статей 36, 37 Закону «Про іпотеку» є способом позасудового врегулювання, який здійснюється за згодою сторін без звернення до суду. З огляду на приписи статей 328, 335, 392 ЦК та статей 36, 37 Закону «Про іпотеку» суди не наділені повноваженнями звертати стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нього за іпотекодержателем (пункт 51 постанови).

Постанова ВП ВС, 13.03.19, справа № 520/7281/15-ц (провадження № 14-49цс19)

Надання «довіреності» на продаж

Звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення судом права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки у порядку, визначеному статтею 38 Закону «Про іпотеку», можливе лише за умови, що сторони договору іпотеки не передбачили цей спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі про задоволення вимог іпотекодержателя або в іпотечному застереженні.

Якщо сторони договору іпотеки передбачили такий спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі про задоволення вимог іпотекодержателя або в іпотечному застереженні, вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення у рішенні суду права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, визначеному статтею 38 Закону, є неналежним способом захисту (пункт 61 постанови).

Постанова ВП ВС, 15.05.19, справа № 310/11024/15-ц (провадження № 14-112цс19)

Віндикація & негаторний позов

Віндикаційний і негаторний позови є взаємовиключними. Одна з умов застосування як віндикаційного, так і негаторного позову – відсутність у позивача з відповідачем договірних відносин. В іншому разі захист порушеного права власності здійснюється за допомогою зобов'язально-правових способів (пункт 114 постанови).

Постанова ВП ВС, 18.12.19, справа № 522/1029/18 (провадження № 14-270цс19)

У разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача, а не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові (пункт 144 постанови).

Задоволення вимоги про **витребування** майна з незаконного володіння особи, за якою воно зареєстроване на праві власності, відповідає речово-правовому характеру віндикаційного позову та **призводить до ефективного захисту прав власника**. У тих випадках, коли має бути застосована вимога про витребування майна з чужого незаконного володіння, вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387 і 388 ЦК, є неефективними (пункт 146 постанови).

Постанова ВП ВС, 14.11.18, справа № 183/1617/16 (провадження № 14-208цс18)

Віндикація - ефективний спосіб

У спорах про витребування майна суд має встановити обставини незаконного вибуття майна власника на підставі наданих сторонами належних, допустимих і достатніх доказів. Закон не вимагає встановлення судом таких обставин в іншій судовій справі, зокрема **не вимагає визнання незаконними рішень**, відповідно до яких відбулось розпорядження майном на користь фізичних осіб, у яких на підставі цих рішень виникли права (пункт 51 постанови).

Постанова ВП ВС, 11.02.20, справа № 922/614/19 (провадження № 12-157гс19)

Віндикаційний позов

Віндикаційний позов не може бути застосований, якщо право на об'єкт нерухомості ні за ким не зареєстроване, а позивач не може зареєструвати своє право власності на об'єкт нерухомості, бо не здатний беззаперечно підтвердити таке право належними правовстановлюючими документами.

Постанова ВП ВС, 19.05.20, справа № 916/1608/18 (провадження № 12-135гс19)

Негаторний позов

Заволодіння землями водного фонду (перехід права володіння ними) всупереч ЗК є неможливим. Розташування земель водного фонду вказує на неможливість виникнення приватного власника, а отже, і нового володільця, крім випадків, передбачених у статті 59 цього кодексу (пункт 70 постанови).

Зайняття земельної ділянки водного фонду з порушенням статті 59 ЗК має розглядатися як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади. У такому разі вимога зобов'язати повернути земельну ділянку має розглядатися як негаторний позов (пункт 71 постанови).

Постанова ВП ВС, 28.11.18, справа № 504/2864/13-ц (провадження № 14-452цс18)

Звільнення майна з-під арешту

Вимоги про звільнення майна з-під арешту, що ґрунтуються на праві власності на нього, виступають способом захисту зазначеного права (різновидом негаторного позову)

Постанова ВП ВС, 15.05.19, справа № 372/2904/17-ц (провадження № 14-496цс18)

Звільнення майна з-під арешту

Особа не має пред'являти вимогу про визнання права власності на майно одночасно з вимогою про зняття з нього арешту та виключення з акта опису й арешту майна, якщо її право власності на це майно вже підтверджене (пункти 28, 29 постанови).

Постанова ВП ВС, 22.08.18, справа № 658/715/16-ц (провадження № 14-299цс18)

Оскарження наказів Держземагентства

Оскільки вимога про визнання наказів ГУ Держземагентства незаконними та їх скасування не є ефективним способом захисту, адже задоволення такої вимоги не призвело б до відновлення володіння відповідною земельною ділянкою, то така вимога не є нерозривно пов'язаною із вимогою про витребування земельної ділянки із чужого незаконного володіння.

Позивач у межах розгляду справи про витребування земельної ділянки із чужого незаконного володіння вправі стверджувати, зокрема, про незаконність зазначених наказів без заявлення вимоги про визнання їх незаконними та скасування, оскільки такі рішення за умови їх невідповідності закону не зумовлюють юридичних наслідків, на які вони спрямовані (пункт 52 постанови).

Постанова ВП ВС, 11.02.20, справа № 922/614/19 (провадження № 12-157гс19)

Визнання недійсним державного акта

Підставою набуття земельної ділянки у власність із земель державної чи комунальної власності є відповідне рішення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, а не державний акт на право власності на земельну ділянку. Такий акт лише посвідчував відповідне право та не мав самостійного юридичного значення. Враховуючи вказане, а також те, що зміна власника земельної ділянки водного фонду можлива лише у випадку, визначеному у частині другій статті 59 ЗК і який незастосовний у цій справі, для вирішення питання про належність права власності на земельну ділянку та для повернення цієї ділянки власнику **визнання недійсним державного акта не є необхідним**. Така вимога не є ефективним способом захисту для усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою водного фонду (пункти 93, 94 постанови).

Постанова ВП ВС, 15.09.20, справа № 469/1044/17 (провадження № 14-317цс19),

Оскарження рішень

Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків (частина друга статті 152 ЗК).

Власник земельної ділянки водного фонду може вимагати усунення порушення його права власності на цю ділянку, зокрема, **оспорюючи відповідні рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, договори або інші правочини**

Постанова ВП ВС, 23.06.20, справа № 680/214/16-ц (провадження № 14-445цс19)

Оскарження рішень

Відновленням становища, яке існувало до порушення, є також визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування. На підставі оскаржуваного рішення селищної ради (про вчинення дій на виконання суду) було здійснено державну реєстрацію права власності на спірну земельну ділянку. Отже, вимога про **визнання оспорюваного рішення недійсним** як окремий спосіб поновлення порушених прав може бути предметом розгляду в господарських судах (пункт 64 постанови).

Розгляд позову про визнання спірного рішення ради недійсним без заявлення вимоги про визнання недійсними правовстановлюючих документів, виданих на підставі зазначеного рішення щодо права користування земельною ділянкою, вплине на законність таких документів і відновить порушені права для користувачів спірної земельної ділянки (пункт 65 постанови).

Постанова ВП ВС, 30.05.18, справа № 923/466/17 (провадження № 12-89гс18)

Визнання права власності

Відповідно до статті 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Це правило за аналогією закону слід застосовувати і тоді, коли наявні у власника документи не дають змоги беззаперечно підтвердити право власності на нерухоме майно (зокрема тоді, коли з документа неможливо однозначно встановити, що майно є саме нерухомістю). Але таке застосування можливе лише за умови, що право на відповідне майно не зареєстроване за іншою особою. Якщо така реєстрація здійснена, то належним способом захисту є віндикаційний позов, а не позов про визнання права власності (пункт 83 постанови).

Постанова ВП ВС, 19.05.20, справа № 916/1608/18 (провадження № 12-135гс19)

Зобов'язання здійснити державну реєстрацію

Належним способом захисту прав та інтересів позивача у справі є вимога про визнання права власності на будівлю, споруду, оскільки відповідне судове рішення є підставою для державної реєстрації за позивачем права власності на ці об'єкти, якщо на момент такої реєстрації власником земельної ділянки, на якій розміщена будівля, споруда, є відповідач, а право власності на будівлю, споруду ні за ким не зареєстроване. Отже, позовна вимога про зобов'язання здійснити державну реєстрацію права власності не відповідає належному способу захисту (пункти 81, 93 постанови).

Постанова ВП ВС, 19.05.20, справа № 916/1608/18 (провадження № 12-135гс19)

Дискреційні повноваження

Зобов'язання судом органу місцевого самоврядування надати містобудівні умови та обмеження проектування житлового будинку і забудови земельної ділянки не є втручанням у його дискреційні повноваження та є належним способом захисту особою її прав.

Постанова ВП ВС, 05.06.19, справа № 522/6069/14-а (провадження № 11-1362апп18)

Принципи судового процесу

При вирішенні спорів суд касаційної інстанції застосовує ряд нових принципів, серед яких:

- у всіх справах правосуддя й справедливості мають перевагу перед формальним розумінням права;
- venire contra factum proprium «заборони суперечливої поведінки», принцип, відповідно до якого поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них;
- jura novit curia «суд знає закони», за яким неправильна юридична кваліфікація сторонами спірних правовідносин не звільняє суд від обов'язку застосувати для вирішення спору належні приписи юридичних норм.

<https://sud.ua/ru/news/blog/190718-printsipi-verkhovenstva-prava-ta-dispozitivnosti-tsivilnogo-sudochinstva-u-sporakh-schodo-zruynovanogo-mayna-na-skhodi-ukrayini>

Юрисдикція судів поширюється на
будь-який юридичний спір та будь-
яке кримінальне обвинувачення.
У передбачених законом випадках
суди розглядають також інші
справи (стаття 124 Конституції
України)

Не підлягають розгляду в судах

- оскарження протоколу про адміністративне правопорушення окремо від рішення суду про притягнення особи до відповідальності (постанова ВП ВС, 13.03.2019, справа № 712/7385/17 (провадження № 11-1434апп18));
  - визнання протиправним і скасування рішення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про віднесення правочинів (договорів) до нікчемних (постанова ВП ВС, 13.02.2019, справа № 826/1314/16 (провадження № 11-1225апп18));
  - про визнання незаконним і скасування розпорядження про призначення на посаду за позовом особи, якої не стосується розпорядження (постанова ВП ВС, 18.11.19, справа № 85075666 (провадження № 11-124апп19));
  - встановлення для отримання статусу учасника бойових дій факту участі у бойових діях із захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України та безпосередньої участі в АТО (постанова ВП ВС, 03.07.2019, справа № 233/2929/17 (провадження № 14-284цс19));
  - про зобов'язання змінити національність (постанова ВП ВС, 11.09.19, справа № 810/2732/18 (провадження № 11-388апп19));
  - про визнання незаконною нотаріальної дії з видачі свідоцтва (постанова ВП ВС, 07.07.2020, справа № 438/610/14-ц, провадження № 14-577цс19);
- а також інші категорії справ

Недопущення зловживання
правами при визначенні
судом ефективного способу
захисту приватного
права та інтересу

Суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин другої - п'ятої статті 13 цього Кодексу.

При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині.

Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

Не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція.

У Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду 29 листопада 2019 року відбувся правовий практикум на тему «Зловживання процесуальними правами: способи виявлення та шляхи протидії (судова практика)».

Захід організували КЦС ВС, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, юридичний журнал «Право України» та юридичний портал «Ratio Decidendi».

<https://youtu.be/SLtsHyGU18U>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

електронна пошта:
hrushytskyi@supreme.court.gov.ua